

ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΥΓΛΩΤΤΙΑΣ

κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα,

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΒΙΛΛΕΜΑΙΝΟΥ.

Ο ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ.

(Μετάφρασις Νικοδήμου Ἱεροδιακ. Κωνσταντινίδου).

Τὸ πρῶτον ὄνομα, ὕπερ παρουσιάζεται ἡμῖν ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς κατὰ λόγοις τοῦ Δ'. αἰῶνος, ἐστὶν ὁ Ἀθανάσιος. Ὁ βίος, οἱ ἀγῶνες καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συνετέλεσαν πρὸς αὐξήσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μᾶλλον ἢ πᾶσα ἡ δύνομις τοῦ Κωνσταντινίου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπάλασεν ἀλληλοδιαδόχως πρὸς ἐθνικοὺς, πρὸς αἵρετικοὺς, πρὸς ἐπισκόπους ζηλοτυποῦντας τὴν δόξαν αὐτοῦ, πρὸς Αὐτοκράτορας προσβεβλημένους ὑπὸ τῆς ἀκαταβλήτου αὐτοῦ παρρησίας, καὶ καθ' ὅλον τὸ θυελλῶδες τοῦτο στάδιον οὐδὲ μικρὸν ἐφάνη ἡρεμήσας ἡ ἀτονήσας. Ἐν αὐτῷ φαίνεται νέος τις χαρακτήρ μὴ ἀνήκων τοῖς πρώτοις χρόνοις τοῦ Χριστιανικοῦ προσηλυτισμοῦ, χαρακτήρ δηλονότι πολιτικοῦ τοσοῦτον θαθέως, ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἦν ἀτρόμητος· διότι, κατὰ μὲν τοὺς πρώτους χρόνους, ὁ ἐνθερμος ἐκείνος ἐνθουσιασμὸς ἔτρεχεν εἰς προὔπαντησιν τοῦ θανάτου, ἢ ἐδέχετο αὐτὸν μετὰ χαρᾶς· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος διώκει τὸν θρίαμβον, οὐχὶ τὸ μαρτύριον· διότι εἴτε ὡς ἀρχηγὸς μερίδος τινος, εἴτε ὡς στρατηγὸς ἔμπειρος, συναισθανόμενος ἑαυτὸν ἀναγκαῖον εἰς τοὺς οἰκείους, προκινδυνεύει πρὸς μόνην ἐπιτυχίαν, καὶ μάχεται ἵνα νικήσῃ, καὶ ἀποσύρται ἐνίοτε ἵνα ἀναφανῇ μετὰ λάμπους θρίαμβου παγκοίνου.

Ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ μέσῳ θρησκευτικῶν συζητήσεων, ἐπίσημος γενόμενος ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς νεότητος ἐν τῇ κατὰ τὴν Νίκαιαν Συνόδῳ, ἧς συνέταξε μέρος τῶν ἀποφάσεων, ἐκλεχθεὶς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κοινῇ ψήφῳ ἐν-

Θουσιῶντος λαοῦ, ἐξορισθεὶς εἰς τὰς Γαλλίας ὑπὸ Κωνσταντίνου, προγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀπειληθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος, ἀπέθανε τέλος ἐπ' ἐκείνου τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐξ οὗ πεντάκις βιαίως ἐξεβλήθη, καὶ ὅθεν ἀπῆν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται εὐκόλως, ὅτι τὰ συγγράμματα τοιοῦτου ἀνθρώπου οὐκ εἰσὶν ἔργον ἀπλῶς θεολόγου· διότι, ἐὰν πολλάκις ἀγωνίζηται περὶ τῶν ἀσαφῶν καὶ ἀκαταλήπτων δογμάτων, ὁ προφανὴς ὅμως καὶ ἀπλοῦς αὐτοῦ σκοπὸς ἡ θεμελιώσις ἐστὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης ἐνότητος, ἣν ἡ νίκη μάλιστα τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἡ εἰς δύο εὐρυχωροτάτας ἐπικρατείας διαίρεσις τοῦ Κράτους καθίστα ἔτι δυσκολωτέραν· σταθμίσας ὅμως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἐπεδίωξεν ἀνευδρότως τὴν τοῦ ἔργου τούτου συμπλήρωσιν.

Ὁ Ἀθανάσιος, εἰ καὶ προσωρισμένος ἵνα ὑπερασπίζῃ καὶ ἐξυμνῇ τὴν καθάραν τοῦ Χριστιανισμοῦ διδασκαλίαν, οὐχ ἥττον ὅμως ἐπάλαις κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἥτις, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, παρ' ὀλίγον ἐπεκράτησε πάλιν, διὰ τῆς δολιότητος καὶ τῆς εὐφυΐας τοῦ Ἰουλιανοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τόπος τῆς γεννήσεως καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀγώνων ἤγεν αὐτὸν εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην· διότι ἂν καὶ πρωϊμώτατα ἡ Χριστιανικὴ πίστις ἐκ τῆς Ἰουδαίας διεδόθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἂν καὶ εἰς ἐκ τῶν Ἀποστόλων μάλιστα μετέβη ἐκ τῆς πρώτης ἐν Ἱερουσαλὴμ Συνόδου εἰς τὸν ἀρτιπαγῆ θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὅμως ὁ πολυθεϊσμὸς ἦν οὔτε τοσοῦτον ριζιμαῖος, οὔτε τοσοῦτον ἀνεξάντλητος, ὅσον ἐπὶ ταύτης τῆς γῆς τῶν Φαραῶ, ὅπου οὔτε ἡ ἀλήθεια οὔτε τὸ ψεῦδος ἐξηφανίζετο, ὅπου ἡ μυστηριώδης ἀρχαιότης τῶν μνημείων διετῆρει τὴν ἀρχαιότητα τῶν δοξασιῶν, ὅπου τοσοῦτον ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ ἡ ζοή, ὥστε ἐφαίνετο ὡς θεία τις ἀπόβροια πανταχοῦ διακεχυμένη, καὶ ὅπου ἐκ τῆς δεισιδαιμονιώδους φαντασίας τοῦ λαοῦ ἀνέβρυσαν ἀκαταπαύστως νέοι θεοὶ, ὡς ἐκ τῆς θερμαινομένης ἰλύος τοῦ Νείλου ἐξέρχονται πλῆθος ἑρπετῶν.

Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐπιτεθὲν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῆς κατακτῆσεως καὶ τῶν ἀποικιῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐξήλειψε τὴν ἀρχαίαν ζύμην τῆς εὐπιστίας, ἀλλὰ καὶ ἀνέμιξεν ἐν αὐτῇ εὐαρέστους τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ ποιήσει θεότητας· καὶ ὅτε ἡ λατρεία αὐτῶν ἐξησθένει ἤδη μετ' αὐτοῦ τοῦ πρὸς τὴν τέχνην ἔρωτος, ὅτε ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἤρξαντο δυσσημεῖν τοὺς θεοὺς, οὗς τὸ ἐκείνων σῶφρον ὑπεδείκνυ διαφθορεῖς, αἱ θηριώδεις τῆς ἀρχαίας Μέμφιδος θεότητες ἔλαβον ὡς ἐκ τούτου πλείονα ἰσχὺν, καὶ ὁ Σεράπης διέμεινεν ἐπὶ πλεῖον ἢ ὁ Ἀπόλλων.

Ὁ κατὰ Ἑλλήνων, τουτέστι κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας λόγος τοῦ Ἀθανασίου, ὃν ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τῆς θεᾶς τοῦ ἀλλοκότου τούτου πανθέου τῆς Αἰγύπτου, διακρίνεται τῶν συγγραμμάτων τῶν λοιπῶν Ἀπολογητῶν, διὰ

τὴν σοφὴν μέθοδον καὶ τὴν δεινὴν περὶ τὸ ἀναλύειν πᾶν τὸ τῶν ἐθνικῶν μύθων οἰκοδόμημα ὁξύνουσαν, καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς τε ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκάστης πλάνης· ἡ δὲ αἰετοπε καταρὰ καὶ πιθανὴ αὕτη ἀνάλυσις ἔχει ἐνίοτε πολὺ φιλοσοφικὸν ὕψος. Καταντήσας εἰς τὸ τελευταῖον εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας, τὴν ἀποθέωσιν τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὴν τῶν ἀστέρων, τῶν στοιχείων καὶ πάντων σχεδὸν τῶν φυσικῶν ὄντων, «εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα» τραπήσονται, λέγει, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εὐρεθεῖσι «τῷ βίῳ χρησίμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνاسι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐσχηκέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου, καὶ Ἥφαιστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἀθηνα δὲ τὴν ὑφαντικὴν, καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγητικὴν· καὶ Ἥρα στολισμὸν, Δήμητρα γεωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὥς οἱ ἱστοροῦντες περὶ αὐτῶν ἐξηγήσαντο. Ἀλλὰ ταύτας καὶ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας, οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν ἀτενίζοντες ἀνθρωποὶ, τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι· τὴν γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες, περὶ ἧς ἐσπούδασαν τέχνας γεγόνασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐτοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους· οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ τὴν φύσιν ἐμιμήσαντο. Ὅντες γὰρ ἀνθρωποὶ κατὰ φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης, κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν θεθέντα ὅρον, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποβλέποντες, καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες, τὰς τέχνας ἐπενόησαν.» (Λογ. κατὰ Ἑλλην. Τομ. Α'. σελ. 19).

Καθ' ὃν καιρὸν δὲ ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος στερεῖ τὴν εἰδωλολατρείαν τῆς καλλιτέρας αὐτῆς ἀφορμῆς, μαραίνει ταυτοχρόνως τὴν χειροτέραν τῶν ἀποθεώσεων· ἐκείνην δηλονότι, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος καθιέρου τὰ ἑλαττώματα αὐτοῦ, ἀναφέρων ταῦτα εἰς τοὺς θεοὺς· διότι κατὰ τῆς διαφθορᾶς ταύτης ἀντιτάττει ὁ Ἀθανάσιος τὰς ὑψηλὰς περὶ ἐνότητος τοῦ ὑψίστου θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας· τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἰδέας. «Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ, λέγει, ἔστιν ἡ ἀποθνήσκουσα, ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν ἀναχωροῦντος τοῦ κινούντος ἀποθνήσκειν αὐτὴν, εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἑαυτὴν κινεῖν· ἑαυτὴ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον ζῇ· ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγουμεν, ὅτε κινεῖται. καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φα-

πνευρώτερον ἢ τις ἴδοι. Εἰ γὰρ καὶ ὅτε τὸ σῶμα ἐπιβέβηκε καὶ συνδέεται
 »τοῦτο, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμμε-
 »τρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου καὶ μὴ κινουμένου,
 »ἀλλ' ὡς ἐν θανάτῳ κοιμωμένου, αὕτη κατὰ τὴν ἐαυτῆς δύναμιν γρηγορεῖ
 »καὶ ὑπερεκβαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν, καὶ ὥσπερ ἀποδημοῦσα τούτου,
 »μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ
 »καὶ τοῖς ἔξω τῶν γῆινων σωμάτων ἁγίοις καὶ ἀγγέλοις συναντᾷ, καὶ
 »πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θαρρόνῃ καθαρότητι, πῶς οὐχὶ μάλ-
 »λον, καὶ πολλῷ πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδήσας αὐτὴν
 »βούλεται θεὸς, φανερωτέραν ἔξει τὴν τῆς ἀθανασίας γνῶσιν; εἰ γὰρ καὶ
 »συνδεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔζη, πολλῷ πλέον καὶ
 »μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν εὐ-
 »τως αὐτὴν ποιήσαντα θεὸν, διὰ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 »Χριστοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ,
 »ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι· καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντος,
 »θνητὰ καὶ αἱ τούτου θεωροῦσιν αἰσθήσεις, οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ
 »λαογιζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι, καὶ αἰεὶ ζῆν·
 »καὶ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοια καὶ θεωρία οὐδέποτε αὐτὴν ἀφίᾳσι,
 »μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὥσπερ ἑκκαυμα ἐν αὐτῇ γιγνόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν
 »τῆς ἀθανασίας». (Ἐνθα ἄνωτ: σελ: 35).

Αἱ οὐχ ἥττον ἐν τῇ φιλοσοφικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Σχολῇ ἢ ἐν τῇ χρι-
 στιανικῇ αὐτοῦ Σχολῇ συνήθεις ὑψηλαὶ αὐταὶ θεωρίαι ὑπῆρξαν ἀναμφιδόλως
 τὸ πρῶτον αὐτοῦ βῆμα πρὸς τὸ δόγμα, οὗτινος ἐδείχθη ὁ ἀκριβέστατος ἐρ-
 μηνευτής, καὶ εἰς οὐδὲν ἂν ἐλογίζετο ταύτας, εἰμὴ ὠδήγουν αὐτὸν ἐντελῶς
 πρὸς τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου· διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Ἑλ-
 λήνων λόγου, τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς περὶ τὰ κοινωνικὰ καὶ τὴν
 λογικὴν εὐαισθησίας, μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὰ βάθη τῆς θεολογίας, καὶ
 εἰς τὴν παντελῇ καταδίκην καὶ ἐξόντωσιν τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Ἀρείου.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ μέγα ἔργον, ὅπερ καθιερώθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος
 ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ καθιερώθη ὑπὸ εἰκοσαετοῦς διωγμοῦ, καὶ ὑπὲρ τούτου
 ἡγωνίσθη πρὸς πάντας τοὺς ἀρχηγούς τοῦ κράτους, ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου
 μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐνθέρμου ὑπερασπιστοῦ τῆς Ἐκκλησίας, μέ-
 χρι τοῦ μυστικοῦ αὐτῆς πολεμίου, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένετο οὐ μόνον δραστη-
 ριώτατος κηδεμὼν καὶ ἐξάγγελος τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ
 τολμηρότατος πρόδρομος τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης πολιτικῆς, ἥτις ἐκυβέρ-
 νησε τὸν κόσμον κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ἡ Ῥώμη κατατάττουσα εἰς τὸν
 ἀριθμὸν τῶν ἁγίων Γρηγόριον τὸν Ζ'. εἶπεν ὅτι «ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν ἀπο-
 »στύλων οὐχ ὑπῆρξεν ἰσχυρώτερος τούτου ὑπερασπιστῆς τῆς Ἐκκλησίας».

Ἐὰν ὅμως ἐν τῷ διαστήματι τῶν χιλίων τούτων ἐτῶν, ἅτινα διαχωρίζουσι τὰς δύο ταύτας ἀξιομνημονεύτους ἐποχάς, ἐμελλεν ἵνα ἀναφέρῃ ἄνθρωπον ἀνέκοντα τῷ τε ἀρχαίῳ καὶ τῷ νέῳ κόσμῳ, ἀνακαλέσαντα τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ ἀρτιγενοῦς χριστιανισμοῦ, καὶ προκαταδείξαντα τὴν ἰσχύν τοῦ ἐφήβου, πρῶτον πολίτην τῆς χριστιανικῆς πόλεως, νομοθέτην, ἥρωα, ἄγιον, οὐκ ἠδύνατο εὐρεῖν ὄνομα μείζον ἢ τὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ φυγάδος τῆς Ἀλεξανδρείας, — τοῦ Ἑλληνος Ἀθανασίου.

Ὁ ἀσκητικὸς βίος, ἡ ὀξύνοια, ἡ σταθερὰ γνώμη, ἡ ἐπαγωγὸς καὶ θελκτικὴ πειθὼ καὶ οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ θυσίαι αὐτοῦ συνεκέντρωσαν ἰδίως ἐν τῇ ὑψηλῇ μεταφυσικῇ τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν θεϊότητα τῆς πίστεως· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἦν ὁ χριστιανισμὸς ὁλόκληρος, καὶ τὸ θρησκευτικὸν μέλλον τοῦ κόσμου.

Αἱ πολυπληθεῖς καὶ ἀλλόκοτοι αἱρέσεις, αἷτινες παρήχθησαν ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνοις ὑπὸ τῆς ὑπερχειλίσεως τοῦ Ἀσιατικοῦ πνεύματος, ἤρξαντο ἀφανίζεσθαι, ἀλλὰ νέα τις αἵρεσις μεθοδοκωτέρα, ἀπλουστέρα, ἐπιτηδαιοτέρα ἵνα καταστῇ γενικὴ, ἀνεφαίνετο — ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου, ἥτις ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως ἦν περικεκαλυμμένη ὑπὸ σχολαστικῶν λεπτολογιῶν, ἥτις ὅμως ὑπέκρυπτεν ἐν ἑαυτῇ τὸν καθαρὸν θεῖσμόν, καὶ περ ἀρνούμενη αὐτόν.

Εἰ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἡ αἵρεσις αὕτη κατέσειε τὸν πολυθεῖσμόν, χορηγοῦσα τῇ καταπολεμιούσῃ αὐτὸν φιλοσοφίᾳ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἰσχύν λατρείας τιнос, εἴπως ἠδύνατο οὕτω συντελέσαι αὕτη πρὸς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διευκολύναι τὸ κράτος αὐτοῦ· καθ' ὃν καιρὸν ὅμως ἀνεφάνη, ἐξήλειψε τὸν διακριτικὸν χαρακτῆρα τῆς νέας θρησκείας, καταστρέφουσα τὴν νίκην αὐτῆς, διότι ἐπανάφερε καὶ κατέθαπτεν αὐτὴν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς δοξασίαν τινα μᾶλλον ἢ ἥττον συγκεχυμένην καὶ ἀόριστον, ἣν ἡσπάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ μὴ ὄντες χριστιανοί.

Ἐντεῦθεν εὐκολώτερον κατανοεῖ τις τοὺς πρὸς τὸν ἀρειανισμόν ἀντιταχθέντας θαυμαστοὺς ἀγῶνας, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος κατέβαλε τὴν νέαν ταύτην ἰσχύν, τὴν προστατευθεῖσαν πολλάκις ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρείου οὐδὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, διότι οἱ νικηταὶ ἐξήλειψαν τὰ μνημεῖα τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν· ὁ θεμελιωτὴς ὅμως αἱρέσεως τοσοῦτον περιβοήτου, ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καίπερ τοσάκις ἀναθεματισθεὶς, ἠδυνήθη ὅμως νὰ συστήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ φατρίαν οὐκ εὐάριθμον ἐν τῷ λαῷ, ἐν τοῖς ἐπίσκοποις, ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἡγεμόνων, καὶ ὅστις διήρπασεν τὸν χριστιανισμόν ἐν αὐτῷ αὐτοῦ τῷ θριάμβῳ, ἦν ἀναμριβόλως περιβεβλημένος ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ δυνάμενα ἀναδείξαι μέγαν τινα

αἰρεσιάρχην. Πρὸ πάντων ὅμως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο τὸ μυστικὸν συναί-
σθημα τῶν Αὐτοκρατόρων, ὅπερ ἤρξατο καθιστᾶν εἰς αὐτοὺς ἐπίφοβον τὴν
ἰσχὺν καὶ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ὀρθοδόξου ἱερατείου· καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταν-
τῖνος ἡσθάνθη πρὶν ἢ ἀποθάνῃ οἷους δεσπότης κατέστησεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Ὁ
δὲ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖος, ἦττον ἰσχυρὸς καὶ ἦττον ἐξησφαλισμένος ἐπὶ
τοῦ θρόνου τῆς Ἀνατολῆς, ἐφοβεῖτο ἔτι μᾶλλον τὴν κηδεμονείαν ταύτην.
Οἱ ἐπὶ ἀρειανισμῷ κατηγορούμενοι ἐπίσκοποι, οἱ κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνο-
δον νικηθέντες ἐδείκνυνον περισσοτέραν περιποίησιν πρὸς τὴν αὐτοκρατο-
ρικὴν ἐξουσίαν, ζητοῦντες, ἵνα ὑποστηριχθῶσιν ὑπ' αὐτῆς ἐναντίον τῶν ὀρ-
θοδόξων καὶ ὑπερισχυσάντων κατ' αὐτῶν ἐπισκόπων, καὶ ὁ Κωνσταντῖος
εὐηρεστεῖτο ὑπερασπίζεσθαι τοὺς Ἀρειανούς· μᾶλλον, ἢ ὑπακούειν τοῖς ὀρ-
θοδόξοις.

Ὁ Ἀθανάσιος ἔκτοτε ἦν ἐκτεθειμένος ἵνα ἀγωνίζηται κατὰ τοῦ φθόνου
καὶ τῶν συκοφαντιῶν, ὅσας συνήθως ἐμπνέει τὸ πνεῦμα τῆς αἵρέσεως· διότι
οὐ μόνον ἐπὶ πλάνῃ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐγκλήμασι κατηγορήθη καὶ ἡλίκοις ἐγ-
κλημασι! πορνεία, φόνος, μαγεία! ἀλλ' ἠθωώθη μετὰ θριάμβου ἐν τῇ κατὰ
Τύρον συνελθούσῃ συνόδῳ, μηδόλως ἐλαττωθείσης τῆς ἀξίας αὐτοῦ, διότι
κατηγορήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Τρίβερν. Ἀποκατασταθεὶς δὲ πάλιν ἐπὶ τοῦ
πρωτοτόκου υἱοῦ καὶ πρώτου διαδόχου τοῦ Κωνσταντίνου, ἐξωρίσθη ἐκ νέου
ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖος διένειμε τὸ βασίλειον μετὰ τοῦ
τρίτου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἦν φίλος τῶν ὀρθοδόξων, ὡς ἐκεῖνος ἦν τῶν
ἀρειανῶν· ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν διανομὴν ταύτην, οἱ ὑπὸ τῶν ἀντιποιοιμένων
τὴν ἀρχὴν τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου διεγερθέντες ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἀνέ-
μιξαν τὰ τῆς πολιτικῆς φατρίας συμφέροντα πρὸς τὰ τῆς αἵρέσεως. Ὁ Αὐ-
κράτωρ τῆς Δύσεως φονεύεται ὑπὸ τοῦ Μαγνηντίου, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ
τοῦ στρατοῦ Αὐτοκράτωρ· ὁ Κωνσταντῖος ἐκδικεῖ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
καταστρέφει τὸν Μαγνέντιον, ἀπειλοῦντα ὅτι ἐφορμήσει καὶ κατὰ τῆς
Ἀνατολῆς, καὶ γίνεται μόνος κύριος ὅλου τοῦ κράτους. Εὐθὺς καὶ οἱ ἀρεια-
νοὶ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι κατηγορήσαν ἀλλήλους ὡς βοηθήσαντας τὸν ἀντίζηλον
αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀρειανοὶ διέβαλον τὸν Ἀθανάσιον, ὃν ἡ ἐπὶ τοῦ πνεύ-
ματος τῶν λαῶν ἐπὶ ῥοὴ αὐτοῦ καθίστα ἱκανῶς ὑποπτον καὶ εἰς
αὐτὸν τὸν Αὐτοκράτορα, καὶ κατηγοροῦν αὐτὸν, ὡς πάλαι συκοφαντή-
σαντα τὸν Κωνσταντίον πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ὡς γράψαντα τῷ
Μαγνηντίῳ, ὅπως δωρήσεται αὐτῷ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Αἰγύπτου. Πρὸς
ταῖς μεγάλαις ταύταις κατηγορίαις προσετέθη, συμφώνως τῷ πνεύματι τοῦ
χρόνου ἐκείνου, καὶ ἐγκλημά τι ὅλως θεολογικόν, κατηγορήθη δηλ· ὁ Ἀθα-
νάσιος ὡς συνχωροῦσας τοὺς πιστοὺς εἰς Ἐκκλησίαν μὴ πᾶν καθιερωθεῖσαν.

Καταδικασθεὶς δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐξ ἀρειανῶν ἐπισκόπων, ἀθωωθείς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ συνόδου ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, καὶ ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ συνόδου, ἐν ᾗ προήδρευεν ὁ Πάπας, καὶ ἐν Σαρδικῇ ὑπὸ συνόδου ἐπισκόπων ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, προσεβλήθη τελευταῖον ὑπὸ συνόδου γενομένης ἐν Μεδιολάνοις, ἐν ᾗ παρήσαν καὶ αὐλικοὶ ἀρειανοὶ, καὶ διετάχθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα ἐγκαταλίπη τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἐβράδυνε καὶ ἀπέστελλεν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἀπολογία, ἐστάλη εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν στρατός, ἵνα ἀποσπάσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς δυστυχεῖς दाφιλοῦς ἐπιχορηγίας, κατέστη ὁ εὐεργέτης τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀκούσωμεν δὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀθανάσιον διηγούμενον τὴν βίαν, ἣν ὑπέστη, ἵνα κατανοήσωμεν εὐκόλως, μεθ' οἷας ἐπιτηδειότητος ὁ ἀτρόμητος ἀρχιερεὺς καθίστατο δημοτικός.

«Νῦν μὲν γὰρ ἦδη ἦν, λέγει, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιζον, προσδοκῶ-
 » μένης συναΐξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρα-
 » τιωτῶν πλεῖον πεντακισχιλίων, ἐχόντων ὅπλα, καὶ ζίφη γυμνά, καὶ τόξα,
 » καὶ βέλη, καὶ ῥόπαλα, καθὰ καὶ πρότερον εἶρηται· καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν
 » αὐτὸς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας σύνεγγυς, ὥς μὴ δύνασθαι
 » τινὰς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελθόντας παρελθεῖν αὐτούς· ἐγὼ δὲ ἄλογον
 » ἡγούμενος ἐν τοσαύτῃ συγχύσει καταλεῖψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον
 » προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθῆις ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπον τὸν μὲν διά-
 » κωνον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακοῦειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα
 » τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπιέναι·
 » ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου βία λοιπὸν ἐπεισελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν
 » περιλαβόντων τὸ ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαβεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὐρεθέντες
 » ἐκεῖ κληρικοὶ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐβόων, ἠξίουσαν ἀναχωρεῖν ἦδη καὶ ἡμᾶς.
 » Ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἀντέλεγον, μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰμὴ πάντες καθ'
 » ἕκαστον ὑπεξέλθειν. Ἀναστάς γοῦν καὶ προσταξάς εὐχὴν, οὕτως ἀντηξίουσαν
 » ἀπιέναι τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐμὲ κινδυνεύειν, ἢ βλαβῆναι
 » τινὰς ἐξ ὑμῶν. Ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλείστων, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπα-
 » κολουθούτων, οἱ σὺν ἡμῖν ἐκεῖ ὄντες Μοναχοὶ καὶ τινες τῶν κληρικῶν
 » ἀνελθόντες εἴλκυσαν ἡμᾶς, καὶ οὕτως, ἐπὶ μάρτυρι τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρα-
 » τιωτῶν, τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ἱερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν
 » ἐκκλησίαν, διήλθομεν, τοῦ Κυρίου ὁδηγοῦντος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος,
 » λαβόντες αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγάλως αὐτὸν τὸ θεόν, ὅτι
 » μῆτε προδεδώκαμεν τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ προπέψαντες αὐτοὺς διασωθῆναι
 » καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἡδυνήθημεν.» (Ἀπολογ. πρὸς τὸν
 Αὐτοκρ. Κωνσταντῖνον ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς. Τομ. Α'. σελ. 716.)

Οὕτω δὲ προγεγραμμένος καὶ φυγὰς ὁ Ἀθανάσιος πέμπει πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἀπολογίαν, δι' ἧς ὑπερασπίζει ἐαυτὸν μετὰ τῆς αὐτῆς ἀταραξίας καὶ ἀκαταπτώτου γενναιότητος ὡς εἰ εὐρίσκετο ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ καθέδρᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπαναλαμβάνων καὶ ἀνασκευάζων ἐν αὐτῇ τὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατηγορίας, ὡς εἰ προὔκειτο εἰσέτι, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἐκυτοῦ ἀθωότητα· τὸ κάλλιστον δὲ χωρίον αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀπάντησις πρὸς τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἔγραψε πρὸς τὸν Μαγνέντιον. «Ὅλος μὲν γάρ, » λέγει, ἡ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν καὶ περὶ ἡμῶν· ἡξίου γὰρ γράφειν » πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν· καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ » ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος » καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν. » Ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία » με πρόφασις εἶλκε γράψαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς » ἔτασσον γράφων αὐτῷ; Ὅτι τὸν τιμῶντα με, οὐ τῶν εὐεργετημάτων οὐκ » ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαι » σε, τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χριστιανούς καὶ πιστωτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; » καὶ ἀπὸδέχομαι σε, σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους; » (Ἀπολ. πρὸς τὸν Αὐτοκρ. Κωνστ.: Τομ. Α'. σελ. 677) καὶ ταυτοχρόνως ὁ εὐγλωττος ἐπίσκοπος ἐπιφέρει ἀπείρους ἀποδείξεις, γεγονότα, πιθανότητας, τὰ πάντα ἀποδεικνύοντα τὴν συκοφαντίαν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον οὐ δυσφορεῖ ἐπὶ τῇ ἐξορίᾳ καὶ ταῖς δυστυχίαις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δέεται τοῦ θεοῦ, ἵνα φωτίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίου.

Ἄλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ ἐμεινεν ἄκαμπτος, καὶ ὁ διωγμὸς ἐπῆλθε καὶ κατὰ τῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν τοῦ Ἀθανασίου, καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ μετὰ μανίας, ἥτις ὑπερίμνησκε τὴν αἱματηρὰν ἐποχὴν τῶν μαρτύρων. Ἐπὶ βξ' ἔτη, τοιούστιν ἐφ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς βασιλείας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἀθανάσιος περιπλανᾶτο ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἔρημον, κατατρεχόμενος παρὰ πόδας ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων. Αἱ ἐκτεταμέναι ἄβατοι καὶ ἄχλοοι ἐρημίαι τῆς ἄνω Αἰγύπτου, αἱ νῆσοι ἐκεῖναι τοῦ γραγίτου, οὗτινος αἱ πυραμίδες κρατοῦσι τὸ πλημμυροῦν ῥεῦμα τοῦ Νείλου, τὰ ἐρείπια ἐκεῖνα τῶν πόλεων, τὰ μυστηριώδη ἐκεῖνα μνημεῖα, ἅπερ ᾗδ' ἐκαλοῦντο ἀρχαιοότητες, ἐνίοτε δὲ καὶ αἱ νέαι τότε καὶ πολυπληθεῖς πόλεις, ὧν ἐν τῇ πληθούῃ δυνάταί τις κρυβῆναι ἀσφαλέστερον ἢ ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ πᾶν τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπῆρξεν ἄλλεπαλλήλως εἰς ἄσυλον διὰ τὸν φυγάδα Πιτριάρχην· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπεσείρετο εἰς τὰ μοναστήρια καὶ ἀσκητήρια τῆς Θεβαΐδος, ὧν περ ἡ ἐνεψύχου τοὺς ἀγῶνας, ἡ συνεμερίζετο τὰς ἀσκήσεις, μεταβαίνων ἀπὸ ἀθροίσματός τινος κοινοβιατῶν, καὶ τοῦ θηρύβου εὐ-

δαίμονες τινος ὁάσεως, εἰς τὰ ἐξιλαστικά ἀγωνίσματα τῶν μοναζόντων ἐπὶ τῆς ἀνύδρου ἁμμου, πανταχοῦ κυβερνῶν τὰς ψυχὰς, καὶ πολλάκις καταγινόμενος ἵνα θεραπεύῃ τὰς δυσπιστίας καὶ κατασιγᾷ τὰς διαιρέσεις, αἵτινες ἐγεννῶντο ἐν τῷ μονήρει βίῳ, ὡς ἐγεννῶντο ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ διεγείροντο ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐν τοῖς ἀσκητηρίοις. (α). Ἐντεῦθεν ἐνεθάρρουν ἐπισκόπους τινὰς τῆς Αἰγύπτου, ζηλοῦντας ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἀπέστειλε πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίαν γράμματα ἀποστολικά, ἐντεῦθεν ἀπεκρίνετο σοφῶς πρὸς τοὺς αἰρετικούς, ἐντεῦθεν ἀνεθεμάτιζε τοὺς διώκτας. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἀντιγραφέντα ὑπὸ χειρῶν πιστῶν, διεδόθησαν ἐν ἀκαρεῖ, ὡς ποτε τὰ τοῦ Ὁριγένους, εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Ἀνατολῆς κοινότητας, ὥστε, καίτοι περιωρισμένος ἐντὸς τοῦ κελίου αὐτοῦ, ἦν ὁμοῦς ὁ ἀόρατος Πατριάρχης τῆς Αἰγύπτου, κρυπτόμενος καὶ ὑπερασπιζόμενος ὑπὸ τῆς ἐνθουσιώδους καὶ ἀφώνου στρατιᾶς τῆς ἐρήμου.

Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὁ ἐφήμερος θρίαμβος τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀνέβαλον μόνον τὴν προγραφὴν τοῦ Ἀθανασίου. Ὁ Ἰουλιανὸς, ἀνεξιθρησκείαν κατ' ἀρχὰς ἐπιδεικνύμενος, μετεπέμψατο πάντας τοὺς ὑπὸ τῆς φατρίας τῶν Ἀρειανῶν ἐξορισθέντας ἐπισκόπους. Ἡ ἐπιστροφή δὲ τοῦ Ἀθανασίου] ἐγένετο ἐν Αἰγύπτῳ ὑπόθεσις τοιαύτης πανηγύρεως, ὅα οὐδέποτε ἐφάνη ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, ἅψ' οὗτο ἐξέλιπον οἱ ἀρχαῖοι θρίαμβοι. (β) Λαὸς ἄπειρος μετὰ σπουδῆς ἐξερχόμενος ἐξω τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ

(α) «Τούτοις (τοῖς Μοναχοῖς) ὁμιλήσας ὁ Μέγας, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεσίτης καὶ διαλλάκτικὴς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διεστώτα μιμούμενος, οὕτω καὶ τὸν εἰρηνικὸν βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει· δεικνύς ὅτι ἔστι καὶ ἱερωσύνη φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας. Οὕτω γὰρ ἀμφοτέρω συνηρμόσατο καὶ εἰς ἓν ἤγαγε, καὶ πρᾶξιν ἡσύχιον καὶ ἡσυχίαν ἔμπρακτον, ὥστε πείσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθίᾳ μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων ἀρετῇ κρατοῦντες, τῆς ἐκείνου διανοίας πλέον ἡττῶντο, ἢ ὅσον ἐκράτουν τῶν ἄλλων· καὶ ὀλίγα πρὸς ἱερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλείω πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, ὅτι ἐκείνῳ ἐδόκει, καὶ τοῦτο ἀπώμοτον πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωσέως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλεον τὸ σέβας ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἀγίοις ὀφείλεται.» (Γρηγόρ. Θεολογ. Ἐπιτάφ. εἰς τὸν Μ. Ἀθαν.)

(β) » Ἐπάνεισι μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας ὁ ἀθλητὴς· οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος φυγὴν. Οὕτω δὲ ἀσμένως προσπίπτει τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῇ Αἰγύπτῳ πάσῃ παντα-

ἔχθαι τοῦ Νεῖλου πλήρεις θεατῶν, καὶ ποταμὸς ἀροτριοῦμενος ὑπὸ μυρίων ἀκατίων, καὶ θάλασσα ἐφ' ἱκανῆς ἐκτάσεως φωτιζομένη ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων τοῦ Μουσειῦ διαλαμπόντων φώτων, ταῦτα ἦσαν αἱ ἐλάχισται τῶν τιμῶν, δι' ὧν ἔτιμα τὸν Ἀθανάσιον ἡ πατρίς αὐτοῦ· διότι ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἅγιος, ὡς μέγας ἀνὴρ, ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀντεστάθμισε τὴν μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀναγεννωμένην εἰδωλολατρείαν, ὥστε ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐκπλαγεὶς ὑπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Ἀθανασίου, καὶ πεπορθῶς ὅτι ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ τὸν προορισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἔσπευσεν ἵνα ἐξοστρακίσῃ αὐτὸν αὐθις ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας.

χόθεν εἰς ταῦτὸ συνδραμούσῃ καὶ ἀπ' ἄκρου παντός, ἔν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνῃς, οἱ δὲ τοῦ εἵδους ἐμφορηθῶσιν, οἱ δὲ, ὁ περὶ τῶν Ἀποστόλων ἠκούσαμεν, τῇ σκιᾷ γοῦν ἀγιασθῶσι μόνῃ, καὶ τῷ καινῷ τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολλάκις καὶ πολλοῖς ἤδη γεγεννημένων ἐκ τοῦ παντός χρόνου τιμῶν τε καὶ ἀπαντήσεων, οὐκ ἄρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδεμίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἶναι ταύτῃ μόνον παραβαλεῖν αὐτὸν Ἀθανάσιον, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν συντεθεῖσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσόδῳ τιμὴν, ἥνικα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπανήσει φυγῆς τοσοῦτον ἦν παρὰ πᾶσι τοῦ ἀνδρὸς τούτου τὸ σέβας, καὶ τοσαύτῃ τῆς μνημονευομένης εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις! Κατὰ γὰρ γένῃ, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνης διαιρεθέντες· φιλοῦσι γὰρ μάλιστα ἡ πόλις αὕτη οὕτω διασκευάζεσθαι, ὅταν τινὲς πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς ἂν παραστήσαιμι τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἐκεῖνο θαῦμα! Ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν τὸν χρυσοῤῥόαν ὄντως καὶ εὐσταχυν, ἔμπαλιν ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν χαιρέου βέοντα, ἡμερησίαν ὁδὸν, οἶμαι, καὶ περαιτέρω. Δότε μοι μικρὸν ἔτι ἐντροφῆσαι τῷ διηγήματι· ἐκεῖσε γὰρ εἰμί, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκείνης ῥάδιον. Πῶλος μὲν ἦγεν αὐτόν κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται, καὶ στρώσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προῤῥιπτομένων καὶ ὑποῤῥιπτομένων καὶ οἱ βοῶντες καὶ οἱ χορεύοντες, πλὴν ὅσον οὐ παιδῶν ὅμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλῶσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος νικᾷν ἀλλήλους ἐπειγομένων. Ἐὼ γὰρ λέγειν κρότους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννουχίδας, καὶ πᾶσαν φωτὶ καταστραπτωμένην τὴν πόλιν, καὶ δημοσίους ἐστιάσεις καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσους αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπισημαίνουσιν, ἃ τότε μεθ' ὑπερβολῆς ἐκεῖνῳ καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζετο· οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος, καὶ μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.» (Γρηγορ. Θεολογ. Ἐνθα ἀνωτέρω.)

Τὰ διατάγματα τοῦ Ἡγεμόνος πνέουσι μῖσος καὶ ἀνησυχίαν· καὶ ἀγανακτῶν διὰ τὴν τόλμην τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καλουμένου ἐχθροῦ τῶν θεῶν. «Ὁ ἄσεβης, λέγει, καὶ θαπτίσαι ἐτόλμησεν, ἐμοῦ βασιλεύοντος, γυναῖκας ἐλληνίδας ἐκ τῶν ἐπιφανῶν», καὶ διατάττει ἵνα ἐξορισθῇ ὁ Ἀθανάσιος, οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀλλὰ καὶ ἐκ πάσης τῆς Αἰγύπτου· ἀλλ' ὁ Πατριάρχης, ὀλίγον διαμείνας ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἐπανέρχεται καὶ κρύπτεται ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπὸ τὴν σιωπὴν καὶ τὸ σέβας ὅλου τοῦ λαοῦ, προαιρουμένου ἵνα συμπᾶθῃ μετ' αὐτοῦ· ὥστε ἡ δοκιμασία αὕτη ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ ἀνίσχυρος, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ διατριβή· καὶ ἐν ᾧ ἤλπιζε καὶ προσέβλεπεν ἡ Ἐκκλησία ἅπασα τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου, ἐξ ἐναντίας ἐκείνου ἀνεφάνη νικητὴς καὶ τιμώμενος εἰς ἄκρον ὑπὸ τοῦ ὀλίγου βασιλεύσαντος νέου Αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ.

Ἀλλ' ἀπέκειτο τῷ Ἀθανασίῳ, ἵνα ὑποστῇ καὶ ἕτερον προσέτι διωγμὸν ὑπὸ τοῦ ζηλωτοῦ τοῦ ἀρειανισμοῦ Οὐάλεντος· διότι ἐξωρίσθη πάλιν καὶ διετέλεσε κρυπτόμενος ἐπὶ μῆνας τινὰς παρὰ τὰς πύλας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν τῇ τάφῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπέκειτο ἐπίσης, ἵνα ἐκπληρωθῶσι καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ λαοῦ, ἵνα ἀποδοθῇ πάλιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, ὅστις ὑπερεφίλει αὐτὸν, καὶ ὅστις ἐθεώρει ἀδύνατον τὸ νὰ καταβληθῇ ἡ εἰδωλολατρεία καὶ θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς, ἀπόντος τοῦ Ἀθανασίου. Ὅθεν ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ θρόνου, καὶ διαμείνας τοῦ λοιποῦ ἀνώτερος παντὸς διωγμοῦ καὶ ὑπερασπίσεως τῶν Αὐτοκρατόρων, ἀπέθανεν ἐν εἰρήνῃ, μετὰ τοσούτους διωγμούς, ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ.

[Ἐπεται].

